

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد و آله الطاهرين

جمع بندی بحث گذشته

بیان شد در آیه شریفه «إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ» دو احتمال داده می‌شود؛

الف) علامه طباطبائی و جمعی از علمای تفسیر اهل سنت قائل‌اند که آیه شریفه، عنوان تشبیه را دارد و خداوند متعال خودش را تشبیه می‌کند به مثل کسی که در مرصاد است، در نتیجه مراد از مرصاد در آیه شریفه این می‌شود که خداوند متعال عالم و آگاه بر اعمال انسان است و در این دنیا دائماً مراقبت و نظارت بر اعمال انسان می‌کند و نتیجه این نظارت هم در آخرت معلوم می‌شود. طبق این احتمال، آیه ربطی به مسئله صراط پیدا نمی‌کند.

ب) نظر مختار این است که ظاهر آیه دلالت می‌کند بر اینکه مرصاد اسم يك مكان معینی در قیامت است، «إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ» یعنی «إِنَّ رَبَّكَ لَفِي الْمِرْصَادِ» خداوند هشدار می‌دهد باینکه بدانید يك روزی در مرصاد گرفتار خواهید شد.

بنابراین با قطع نظر از روایات، از آیه شریفه، نظارت خداوند متعال در دنیا نسبت به اعمال انسان استفاده نمی‌شود هرچند این امر مسلمی است که در آیات دیگر مطرح شده، ولی از این آیه شریفه این مطلب استظهار نمی‌شود. بلکه ظاهر آیه دلالت می‌کند بر این که «مرصاد» اسم یک مکان معینی است و خداوند متعال تهدید می‌کند و هشدار می‌دهد به اینکه «مرصاد» جای سختی است.

و با مراجعه به روایات نیز، این احتمال دوم تقویت می‌شود که در یک روایت امام (علیه السلام) فرمود: «المرصاد قنطرة على نار جهنم» یا همان صراط و یا «قنطرة على الصراط» بخشی از صراط است.

پس ابتداء از خود آیه و سپس با ضمیمه روایات، آیه دلالت بر مسئله صراط می‌کند، اما بنابر احتمال اول، اصلاً از آیه مسئله صراط استفاده نمی‌شود.

محل سؤال و جواب در قیامت بنابر روایات پل صراط

از روایات نقل شده در مباحث پیشین، یک نکته مهمی می‌توان استفاده کرد و آن نکته این است که اگر کسی بپرسد در قیامت محل سؤال و جواب کجا است؟ آیا هنگامی که از قبر بیرون می‌آید، محشور می‌شود، سؤال و جواب شروع می‌شود؟ یا سؤال و جواب در خود صراط است؟

سؤال و جواب در برزخ غیر از سؤال و جواب در قیامت است، در عالم برزخ جای حساب و کتاب کامل نیست و از چیزهای خیلی محدودی سؤال می‌شود فقط به اندازه‌ای که بگویند جایگاه تو بهشت است یا جهنم سؤال می‌کنند ولی در قیامت کبری محل حساب و کتاب کامل است حال این سؤال و جواب در قیامت در کجا انجام می‌شود؟

برحسب روایات، به نظر می‌رسد محل سؤال و جواب پل صراط است:

روایت می‌فرماید: «ثُمَّ يَوْضَعُ عَلَيْهَا صِرَاطٌ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ وَ أَحَدٌ مِنَ السَّيْفِ عَلَيْهِ ثَلَاثُ قَنَاطِرَ» سه تا قنطره دارد که در هر قنطره‌ای از يك چیز سؤال می‌کنند: 1. امانت و رحم 2. نماز 3. راجع به عدالت خداوند تبارك و تعالی است، در نتیجه افراد باید از هر کدام عبور کنند و به دیگری وارد شوند.

روایت دیگر از ابن عباس نقل شده که می‌گوید: «إِنَّ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ سَبْعَ مَحَابِسَ» روی آن پلی که بر جهنم وجود دارد؛ یعنی صراط، در هفت جا انسان را نگه می‌دارند، حبس می‌کنند و سؤال و جواب می‌کنند «يَسْأَلُ اللَّهُ الْعَبْدَ عَنْهَا: أَوَّلُهَا عَنْ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»، اولین جایی که انسان را نگه می‌دارند راجع به این است که ببینند اینها قائل به توحیداند یا نه؟ مراد شهادت لفظی نیست زیرا شهادت لفظی مربوط به دنیا است بلکه مراد این است که آیا این با همه وجود و اعتقادش، توحید را قائل است یا نه؟ «فَإِذَا جَاءَ بِهَا تَامَّةً جَازَ إِلَى الثَّانِي» اگر دیدند که موحد است به او اجازه عبور می‌دهند.

پس ابتدا، از اعتقادات سؤال می‌شود سپس «فَيَسْأَلُ عَنْ الصَّلَاةِ» از نماز سؤال می‌کنند، «فَإِذَا جَاءَ بِهَا تَامَّةً جَازَ إِلَى الثَّالِثِ» اجازه می‌دهند که عبور کند «فَيَسْأَلُ عَنْ الزَّكَاةِ» مرحله سوم از زکات سؤال می‌کنند، «فَإِذَا جَاءَ بِهَا تَامَّةً جَازَ إِلَى الرَّابِعِ» اجازه می‌دهند از مرحله چهارم که روزه باشد سؤال کنند «فَيَسْأَلُ عَنِ الصَّوْمِ فَإِنْ جَاءَ بِهَا تَامَّةً جَازَ إِلَى الْخَامِسِ» از حج سوال می‌کنند «فَإِنْ جَاءَ بِهَا تَامَّةً جَازَ إِلَى السَّادِسِ فَيَسْأَلُ عَنْ الْعُمْرَةِ» در قسمت ششم از عمره سؤال می‌کنند. راجع به عمره، فقها اختلاف دارند؛ اگر کسی که نائی و دور است مستطیع برای حج نیست اما مستطیع برای عمره است آیا عمره برای او واجب است یا نه؟ مشهور می‌گویند واجب نیست ولی بعضی از فقها قائل‌اند که واجب است.

«فَإِنْ جَاءَ بِهَا تَامَّةً جَازَ إِلَى السَّابِعِ فَيَسْأَلُ عَنِ الْمُظَالِمِ» در اینجا می‌خواهند ببینند حق الناس بر ذمه او هست یا نه؟ یعنی اول اعتقادات، بعد حق الله (نماز، روزه، حج و زکات) سپس حق الناس، «فَإِنْ خَرَجَ مِنْهَا» وارد بهشت می‌شود. اما اگر مظالمی بر عهده او باشد به او می‌گویند صبر کن «فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ أَكْمَلَ بِهِ أَعْمَالِهِ» در نتیجه اگر کار مستحبی و کار خیری کرده باشد (تطوع در اینجا تطوع فقهی نیست) که جبران آن مظالم می‌کند در این صورت راهی بهشت می‌شود، «فَإِذَا فَرَغَ انْطَلَقَ بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ»^[1].

و اینکه بر حسب روایات وارده در ذیل آیه شریفه «إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا» گفتیم صراط وجود دارد، افراد بد و خوب، مؤمن و غیر مؤمن همه باید از این صراط عبور کنند و در پاسخ به اینکه برای آدم‌های خوب، مؤمن و متقی که از صراط یا از جهنم عبور می‌کنند چه وجهی دارد؟ گفتیم به خاطر این است که وقتی به بهشت می‌رود ارزش بهشت را بیشتر می‌فهمد، متوجه می‌شود که اگر در دنیا موحد نبود جایگاه او کجا بود؟ یا بر حسب بعضی از روایات برای اینها برداً و سلاماً بود، اما می‌شود که بگوئیم از این آیات استفاده می‌شود که صراط جای پاسخ به سؤالات و جای حساب و کتاب است.

همچنین این روایتی که می‌فرماید: «صراط ادق من الشعر و احد من السيف» برنده‌تر از شمشیر و دقیق‌تر از مو است، مقصود این نیست که بر روی جهنم يك موی باریکی کشیده باشند و بگویند از این عبور کنید، بلکه مراد این است که چون حساب و کتاب در صراط است لذا حساب و کتاب دقیق است و از باب شدت و دقت در مسئله حساب به «ادق من الشعر و احد من السيف» تشبیه کرده، در نتیجه سر سوزنی انسان نمی‌تواند پس و پیش کند.

روایت دیگر هم که در مباحث پیش بیان نموده‌ایم این بود: افرادی که از صراط عبور می‌کنند مختلف‌اند؛ بعضی‌ها مثل برق، بعضی‌ها مثل اسب دهنده عبور می‌کنند و بعضی‌ها مثل کسی که خودش می‌دود، بعضی‌ها آرام آرام و و بعضی‌ها هم با کُندی و با آهستگی حرکت می‌کنند.

اما وجه اینکه بعضی‌ها مثل برق می‌روند این است که اینها افرادی هستند «یدخلون الجنة بغير حساب»، و افرادی که حساب آنها آسان است لذا مثل اسب دهنده می‌روند، اما آنهایی که خیلی آرام آرام می‌روند و نگاه‌اش می‌دارند حتی در بعضی از روایات آمده که شخص ثروتمند با اینکه تمام ثروتش را از مال حلال به دست آورده، خمس و زکاتش را هم داده، اما آن را به قدری معطل می‌کنند و از او حساب و کتاب می‌کشند (انسان نباید از جهت مالی شکوه کند زیرا کسی که در دنیا کمتر مال داشته باشد حساب و کتاب و عبورش آسان‌تر است) آن شخص عرق می‌کند و عرق‌های او به قدری جمع می‌شود که اگر چهل شتر آنها را بخورند سیراب می‌شوند.

پس وجه اینکه افراد از صراط، مختلف عبور می‌کنند به خاطر این است که نحوه‌ای حساب و کتاب متفاوت است، در ضمن طبق روایاتی که در مباحث پیش نقل شد انسانی که حساب و کتاب می‌شود اگر فرد خوبی باشد آتش جهنم برای او «بردا» و سلاماً می‌شود.

و راجع به توصیف صراط در تفسیر علی بن ابراهیم این‌طور آمده؛ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «ألف سنة صعود» در صراط به اندازه هزار سال باید بالا رفت، «ألف سنة حبوط» به اندازه هزار سال حبوط است و «ألف سنة حذاک»^[2] هزار سال هموار و صاف است و عدد «ألف» دلیل بر کثرت زمان است؛ یعنی گاهی اوقات رفتن از يك موقف به موقف دیگر به اندازه هزار سال طول می‌کشد، البته بعضی‌ها مثل برق از آن عبور می‌کنند.

بنابراین روایاتی که سه قنطره و یا هفت تا محبس و توقف گاه (ولی این عددها عددی نیست که مفهوم داشته باشد ممکن است در صراط، صدها محابس باشد) را بیان می‌کنند قرینه است بر اینکه محل حساب و کتاب در قیامت، صراط است و از مجموع روایات، چنین نتیجه‌ای گرفته می‌شود.

و صلي الله علي محمد و آله الطاهرين

[1] □ وَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ قَدْ سُئِلَ عَنْ الْآيَةِ قَالَ: إِنَّ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ سَبْعَ مَحَابِسٍ يَسْأَلُ اللَّهُ الْعَبْدَ عَنْهَا: أَوَّلُهَا عَنْ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا جَاءَ بِهَا تَامَةً جَازَ إِلَى الثَّانِي، فَيَسْأَلُ عَنْ الصَّلَاةِ فَإِذَا جَاءَ بِهَا تَامَةً جَازَ إِلَى الثَّالِثِ، فَيَسْأَلُ عَنْ الزَّكَاةِ فَإِذَا جَاءَ بِهَا تَامَةً جَازَ إِلَى الرَّابِعِ، فَيَسْأَلُ عَنْ الصَّوْمِ، فَإِنْ جَاءَ بِهَا تَامَةً جَازَ بِهَا إِلَى الْخَامِسِ يَسْأَلُ عَنْ الْحَجِّ فَإِنْ جَاءَ بِهَا تَامَةً جَازَ إِلَى السَّادِسِ فَيَسْأَلُ عَنْ الْعُمْرَةِ فَإِنْ جَاءَ بِهَا تَامَةً جَازَ إِلَى السَّابِعِ، فَيَسْأَلُ عَنْ الْمَظَالِمِ فَإِنْ خَرَجَ مِنْهَا وَ إِلَّا يُقَالُ انْظُرُوا فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ أَكْمَلَ بِهِ أَعْمَالَهُ، فَإِذَا فَرَغَ انْطَلِقَ بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ؛ ج 3، ص: 51

[2] □ فِي تَفْسِيرِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بِإِسْنَادِهِ إِلَى حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ قَالَ: وَصَفَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ الصِّرَاطَ «فَقَالَ: أَلْفَ سَنَةٍ صُعُودَ، وَ أَلْفَ سَنَةٍ هُبُوطَ، وَ أَلْفَ سَنَةٍ حَذَاكَ» تَفْسِيرُ نَوْرِ الثَّقَلَيْنِ ج 1 21.